

ZRÍNYI

DARVAS JÓZSEF DRÁMAJA

Bevallom őszintén, amikor a *Thália Színház* előadásának végén lehullott a függöny, elégedetlenül álltam fel a helyemről: se *Darvas József* új drámája, a *Zrínyi*, se előadása nem győzött meg, nem kerített hatalmába, nem nyújtotta azt, amit vártam tőle; erőtlennek, elmentmondónak éreztem. Az író bemutató előtti nyilatkozatában azt mondotta, drámája nem egyszerűen történelmi darab a szó akadémikus, tudományos értelmében, hanem olyan alkotás, amely Zrínyi életének, sorsának példájával a nemzeti múltunk értékelése körül kialakult mai vitáinkba akar beleszólni. Ahogyan ez a nyilatkozat megfogalmazta, a darab, az író ötödik színpadi műve „vitadráma”. Nyilván azt jelenti ez, hogy a Zrínyi az író szándékai, céljai szerint lényegében és igazában mai problematikájú darab, a történelem csak ürügy, helyesebben példa ahhoz, hogy az író egy izgalmasan mai kérdésben kifejt-hesse álláspontját. A dráma ebből következően kétféle anyagból épült: egyrészt a történelmi valóságból, másrészt az erre alapozó mai mondanivalóból, vagy ha tetszik, tanulságból. Nyilvánvaló, hogy e kétféle anyag kapcsolatának mindenképpen erőteljesnek, szerveznek és harmonikusnak kell lennie, meggyőző végeredmény máskülönben nem születet. A Zrínyi azonban, sajnos, éppen e tekintetben kelt nyugtalanságot. A történelmi anyag és a mai problematika kapcsolata a drámában ugyanis erősen diszharmonikus. Bizonyos erőszakoltság már magának a történelmi anyagnak a kezelésében is jelentkezik, és ez még tovább fokozódik a múlt és a ma kapcsolatának létrehozásában. A dráma összes lényeges hibái ebből az erőszakoltságból fakadnak.

Hogy ne legyek igazságtalan, feltétlenül el kell mondanom, hogy ez a végeredményben problematikus értékű darab bizonyos szempontból kivételes alkotás. Zrínyiről, a szigetvári hősről, mint ismeretes, a másik Zrínyitől, a költőtől és hadvezértől kezdve Jókain és Mikszáthon át egészen Herzeg Ferencig és Szánthó Györgyig — hogy csak taláalomra említsünk néhány nevet — igen sokan írtak már. De mindannyian bizonyos illúziók rabjaként: Zrínyiben csak a hőst, a hazáért életét áldozó ha-

zafit látták. A történelmi valóság legteljesebben és legigazabban Darvas drámájában jelenik meg először; ilyen tekintetben mindenekelőtt a dráma első fele figyelemre méltó. Darvas Zrínyije nemcsak Szigetvár hőse, hanem hatalmaskodó és önkényeskedő főúr is, aki, ha érdekei úgy kívánják, városokat, falvakat dúl fel, raboltat ki, birtokokat ragad magához, s a legkisebb ellentmondásért félholtra veret, börtönbe zárat embereket. Ez a teljesség természetesen nem kis dolog. Az irodalomtörténelem minden bizonnyal hálásan jegyzi majd fel a drámának ezt a kivételességét. De nem jelentéktelen ez a mai nézők számára sem. A dráma legfeszültebb, legizgalmasabb pillanatai közé számítanak azok, amelyekben ez a történelmi teljesség, ez az illúziótlan valóságlátás jelentkezik.

Ez a tehát korántsem csak irodalomtörténeti jelentőségű eredmény azonban az író és a dráma végső céljaihoz képest kevés, s önmagában semmiképpen sem elegendő ahhoz, hogy az író szándékait magas színvonalon, meggyőzően hordozza és képviselje. Különösen a darab második felére vonatkozik ez, arra a részre, amely az író legfontosabb, mána szóló mondanóit tartalmazza. Az első rész, amely ehhez képest csak előkészítés, expozíció, világos és erőteljes portrét ad Zrínyiről, a gátlástalan főúrról, aki nem finnyás, nem válogatós az eszközökben, ha érdekeiről, tartalma megvédéséről és kiterjesztéséről van szó. A második rész Zrínyit, a Szigetvár védelmét önfeláldozóan vállaló hőst mutatja be, de sajnos, furcsán, ellentmondásosan: a drámának ebben a szakaszában egy egészen másféle Zrínyi jelenik meg, mint akit az első részben megismertünk; a két egyéniség között szinte alig van kapcsolat. Ha a dráma második felében az első rész Zrínyijének karaktere törés nélkül folytatódna, nyilván nem kerülne sor például arra, hogy Zrínyi a várbeli néptől, jobbágyoktól, katonáktól, asszonyoktól tudja meg, mit helyes, mit kell tennie, hogy vállalnia kell Szigetvár védelmét. Sőt a darab arról tulajdonképpen azt mondja, hogy a várbeli nép a maga módján kényszeríti erre Zrínyit. Ez a beállítást elfogadhatatlan. Zrínyinek, aki mindenekelőtt abban különbözött kora többi hatalmaságától, hogy határozottan és véglegesen leszámolt a törökkel szembeni békülékenység és egyezkedés kicsinyes hintapolitikájával az egyértelmű és elszánt harc érdekében; akinek történelmi jelentőséget éppen ennek a harcnak a vállalása ad; akiről tudjuk, hogy már áprilisban, négy hónappal Szigetvár

ostroma előtt azt írta, várva a készülődő török támadását, hogy nincs más út számára, mint bezárkózni Szigetbe és a végsőkig harcolni, — egyszóval ennek az embernek, a tudatosság ilyen magas fokán álló politikusnak és katonának — ne beszéljünk most Zrínyi olyan vonásairól, mint például erőszakossága — jobbágyok mondanák meg, mit kell tennie? Zrínyi és a nép szempontjából egyaránt *torzképe* ez a tényleges történelmi szerepnek; a nép hivatása ebben az időben nyilvánvalóan nem az volt, hogy utat mutasson, s a főurak jelentőségét sem növeli, ha ezt az útmutatást esetleg elfogadták. Annak idején ilyen viszony Zrínyi és a nép között egyszerűen elképzelhetetlen volt. Zrínyi ugyan gyakran meghallgatta hadnagyait — úgy értve ezt, hogy hallgatott is rájuk, elfogadta tanácsaikat —, de ez nyilván egészen más, mint amit a darabban látunk.

Ugyanígy ellentétes az első felvonással a nem hiteles főúr-nép viszonyból következő szituáció is: Zrínyi egészen *fantasztikus méretűre növesztett vívódása* azzal kapcsolatban, vállalja-e Szigetvár védelmét vagy ne. Zrínyi számára ez a kérdés egyáltalán nem létezett; ha létezett volna, nem lenne Zrínyi. Kétségei lehettek, biztosan voltak is, tudjuk, kevesellte a vár erőit, a katonák és az ágyúk számát, pénze sem volt elég, s éppen ezért ahonnan csak tudott, segítséget kért és követelt. De Zrínyi ezzel nem a vár védelmének kötelességétől akart menekülni, hanem éppen fordítva, azt igyekezett szolgálni. Egészen más ez, mint az az alapkérdésre vonatkozó túlméretezett bizonytalanság, amit a darabban látunk.

Ez azonban még nem minden. Ahogy előrehalad a dráma, a kép, még tovább torzul. Zrínyi végül is vállalja a vár védelmét. De hogyan? Úgy hogy — legalábbis a darab szerint — tisztában van az *úgy teljes reménytelenségével, a vállalkozás kudarcával*. Úgy készül az ostromra, mintha egyenesen a sírba indulna. A második rész Zrínyi képének hibái ebben a beállításban csúcsonak ki, s az első rész meggyőzően igaz rajzával szembeni ellentét ezzel válik teljessé, Zrínyi „új” karakterének ábrázolása befejezetté. A dráma első felének erős egyéniségű, határozott, biztos ítéletű főura után a második részben egy bizonytalan, tétovázó, vívódó, néhol szinte tehetetlenné erőltetett, „lelkiző” Zrínyit látunk.

Szigetvár védelme persze nem ígért fölényes török elleni győzelmet. Zrínyi azonban nem oktanul reménykedett és reménykedhetett abban, hogy a védők

kis száma ellenére is végül visszavonulásra kényszerítheti a nagy erővel támadó törököt. Hetekig húzta az ostromot, közben több tízezer török pusztult el (Egernél összesen 12 ezer török halt meg, s a támadó visszavonult), várta hogy megérkezzenek az őszi esők, s akkor a vár bevehetővé válik — mind-azt arra mutat, hogy Zrínyi reménykedése nem volt oktalanság. A védelem nem volt teljesen kudarcra ítélve, az ostrom, mint feladatvállalás, Zrínyi számára nem lehetett azonos a halállal.

Miért nem érzékeltetett ebből valamit is a dráma? Feltételezhetően azért, mert az író meggyőződése szerint így alkalmasabb az anyag a már említett mai problematika hordozására, arra, hogy a dráma beleszólása a mai vitákba élesebb, határozottabb és világosabb legyen. Mindannak ellenére, amit eddig a történelem tényleges valóságának és a drámának az összefüggéseiről elmondunk, nem tagadjuk az író jogát, hogy mondánivalójának markánsabb kifejtése érdekében változtasson a történelmi anyagon, összevonjon, sűrítse, sőt akár egyszerűsítsen is. A dráma végtére is élő, elven valami, a mai nézőhöz akar szólni, s ha a tárgya történelmi is, létjogosultságát ez a kapcsolatteremtés és kapcsolattartás adja. Az említett eltéréseket nem az ábrázolás tudományos precízségének megsértése miatt bíráltuk, hanem azért, mert ezek a változások *magának az eleven drámának vetnek gáncsol*, a beleszólás, kapcsolattartás intenzitását gyengítik, tehát végeredményben maiságát tagadják. Darvasnak nem az a célja, hogy Zrínyi nagyságát, egyéniségének, harcainak történelmi jelentőségét vitassa. Annak ellenére, hogy a dráma sok, ezzel a szándékkal ellentétben álló tény, adatot mond el a szigetvári kapitányról, vitathatatlan, hogy a szerző nem csatlakozik a deheroizálás divatjához. Darvas az illúziók nélküli történelemszemlélet híve, s drámájának főalakját a hagyományok romantikus Zrínyi arcképének retusálásával mutatja be. De a lényegben, a feladat, a küldetés, a harc vállalásában Zrínyivel kapcsolatban *nincsenek kétségei vagy kételeyei*: a szigetvári kapitányt példának látja és ábrázolja. Mint szándék és célkitűzés, ez a törekvés feltétlenül helyeselhető. Csakhogy miképpen valósul meg a drámában, hogyan kerül színpadra ez az írói szándék? Mint mondtuk, Darvas Zrínyije nem hisz a győzelem lehetőségében, a harcot tehát úgy vállalja, hogy az számára egyenlő a biztos halállal. Zrínyi nagysága azonban *nem* a biztos halál vállalásában van, hanem abban, hogy *vállalta a harcot, a küzdel-*

met, amelynek végső kimenetele nem volt feltétlenül garantált, de a kialakult szituáció a győzelem lehetőségeit mindenképpen tartalmazta. Szigetvár ostrománál ez volt a tényleges történelmi helyzet. Jellemző egyébként, hogy a dráma *egy szót sem szán* arra, hogy a szigetvári vereség jelentőségét a néző emlékezetébe idézze; ez a vereség szinte felért egy győzelemmel. A hatalmas veszteség megtörte a török hadsereg akcióképességét.

A Thália Színház sok szempontból erőteljes előadásának és Kazimir Károly rendezésének — nem számítva olyan kisebb jelentőségű hibáit, mint például a mából való kiindulás és a várbeli nép mozgatásának szinte komikus ügyetlensége — legfőbb gyengéje, hogy a darab hibáit a színpadi apparátus hatáslehetőségeinek felhasználásával még tovább fokozta. A Zrínyit alakító Nagy Attila játékában sűrűsödtek össze ezek a hibák a legkiütközőbben. A ki-tűnő színész még tovább nagyította Zrínyi „kettős jellemének” kontrasztjait.

Nyilván e hibák következménye, hogy kifogástalan alakítás az egész előadásban nincs, valamilyen okból mindegyik bírálható. *Latinovits* Zoltán hisztériás Miksa császára éppúgy, mint a legfontosabb alakítások közül például *Peti Sándor* infantilis Ferdinándja, vagy *Somogyvári* Rudolf hatalomra törő püspöke és *Inke* László mézesszájú esztergomi érseke is.

ÖKRÖS LÁSZLÓ

RAFFAI SAROLTA: EGYSZÁL MAGAM

ÚJ MAGYAR DRÁMA
ÖSBEMUTATÓJA KECSKEMÉTEN

Üszülött dráma megítéléséből kellett tárgyilagos fejjel leülni a Kecskeméti Katona József Színház nézőterére, ügyelve, hogy az egyszer már tetszéssel olvasott, nyomtatott sorok elfogultságot parancsoló varázsa ne befolyásolja a színpadi játék értékítéletét. Mert vajon ki tud hideg fejjel ítéletet mondani egy drámáról, ha annak szülőanyja, vagy inkább édestestvére, a regény, már meghódította. Próbálok a két mű rokoni kötelékeit aprólékos pontossággal meghatározni, mert hangsúlyozom: két önálló életet élő műről van szó, ha az élményanyag azonos is.

Már az is tiszteletet parancsol, hogy egy pedagógusnő — akinek neve ugyan korábban sem csengett ismeretlenül az irodalombarátok között — valami belső kényszer hatására tollat ragad, s rövid idő alatt megírja élete első nagyobb lélegzetű prózai művét. Majd amikor az Egyszál magam sikert aratott regény alakban, a Kecskeméti Színház vezetői megkeresték a szerzőt, írjon számukra drámát a regény anyagából. Nem a regény színpadra alkalmazásáról volt tehát szó, hanem az élményalap felhasználásával drámaalkotásról. Kockázatot vállalt a színház, hiszen a szerző dramaturgiai ismeretek hiányában kezdett színműve megírásához. De nehéz volt az írónő feladata is, amikor tíz év történetét kellett egyetlen napra sűríteni a teljesség és színpadi ékesletlenség igényével. A regény elhanyagolható részleteket elemző szálai eltűnnek, a darabban minden koncentráltan jelentkeznek, a szereplők világosan elkülöníthetők, ami a feszültséget úgyszólván kezdettől fogva biztosítja. A regényben mindent Anna szemével láttunk, belső énjének kivetítése befolyásolja véleményalkotásunkat, a körötte élőket az ő mércéjével mérjük, őt magát megérteni igyekszünk, időnkénti megtorpanásaira, gyöngeségére önkéntelenül is mentséget keresve.

A színpadon látottak megítélésében a néző már sokkal inkább magára utalt. Minden egyes jellem előtte vizsgáljuk, s a rokonszenvet — vagy ellenszenvet — a történés során mutatott viselkedés váltja ki. A regényben Anna körül gyűrődött a cselekmény, itt két pólusra gyűlnek a szereplők. Az egyiket Molnár Gábor, a hatalmától megreszégült iskolagazgató, s „hűbéresei” jelentik, az ellentábor a tantestület „ellenzéki” tagjai, akikhez Annát úgyszólván, becsületessége hajtja, vitatkozva „komondor természetével”. Nehezebb Dömököt, a járási feletttest bárhová is sorolni, ugyanis alakja nem teljesen tisztázott. Cselekedeteinek mozgató rugóját nem minden esetben látjuk világosan, éppen ezért olykor indokolatlannak tűnik magatartása.

A darab főértéke, hogy nem elvont moralizálás folyik a színpadon. A felvetődő problémák mindennapjainkat megkeserítő gondok lehetnek, s bárhol történhetnének, ha most pedagóguskörnyezetbe ágyazva láttuk is viszont. A műből sugárzik a kisemberek kiszolgáltatottsága elleni tiltakozás, ám a tényfeltárás példaadón becsületességszándékról tanúskodik. „Hiszem, hogy ebben az országban nem személyeknek — csak az őszinte szónak van varázsa” — mondja Anna. A szerző éppen ezért